

Vüqar Kərimli
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru
yanshaq@gmail.com
(Azərbaycan)

AZƏRBAYCANDA İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ: KULTUROLOJİ YANAŞMA

İslam insanları daim birlik və bərabərliyə səsləyir. İslamın birləşdirici xüsusiyyətləri Azərbaycanda da özünü hər zaman göstərmişdir. Burada onlarla millətin birgə, mehriban yaşaması İslamın bu özəlliyindən irəli gəlir. Çünki İslam dillərin, rənglərin müxtəlifliliyini zənginlik kimi dəyərləndirir, digər dinlərə və onların nümayəndələrinə hörmətlə yanaşmağı tövsiyyə edir.

İslam və Xristianlığın sərhədində yerləşən Azərbaycan hər iki mədəniyyətin irsini özündə yaşatmışdır. VIII əsrdək Qafqazda xristianlığın 400 ildən artıq hakim din olduğu bəllidir. Bugünkü Azərbaycanda tarixən Xristian mədəniyyəti yaşayan və yaşadan müsəlman ölkəsidir və hər iki səmavi dinin zəngin mirasına sahibdir.

Yunan tarixçisi Plutarxın gəldiyi qənaəət maraq doğurur. “Yer üzündəki ölkələri gəz. Sən istehkamları, yazı mədəniyyəti, hökmdarları, sarayları, var-dövləti, pulları olmayan şəhərlər tapa bilərsən. Lakin heç kəs duanın edilmədiyi və tanrıya and içilmədiyi, məbədlərsiz və tanrılarsız şəhər görməmişdir” [2]. Məntiqi şəkildə belədir: “Dinsiz xalq yoxdur” Əli bəy Hüseynzadənin “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir” adlı məqaləsi xatirimdədi. Bayrağımızdakı üç rəngin (göy türkçülüyn, qırmızı müasirliyin və yaşıl İslamın) ideoloji müəllifi olan bu böyük düşüncə adamı göstərirdi ki, İslamı bizə həqiqətən ərəblər gətirsə də, Azərbaycan xalqı olaraq milli özünəməxsusluğumuzun qorunmasında bu dinin həlledici rolu olub [3]. Tarixdən bəlli olduğu kimi, ayrı-ayrı coğrafiyalarda yaşayan çox türk toplumları olub ki, başqa dinlərin mühitində öz milli izlərini tamamilə itiriblər. Bu gün onların milli mənşəyini, kimliyini ayırd etmək qətiyyəən mümkün deyil.

Bizsə əsrlər ərzində məhz İslam dininin qoruyucu gücü sayəsində başqa xalqların içində əriyib itməmişik. Ona görə də İslam bizim üçün sadəcə bir din, inanclar, dini ayinlər toplusu deyil, xalqımızın milli-mənəvi dünyasının bir parçasına çevrilmiş, milli ruhumuza hopmuş ali bir dəyərdir.

Allah insanlara ağıl verərkən ondan istifadə etməyində yolunu və məqsədini göstərir. Ağıla deyil, yalnız hisslərə qapanıb kor-təbii dini inanc və

ayinləri üstün tutaraq elmdən uzaqlaşmaq naqis cəmiyyətin yetişməsinə səbəb olar. Görkəmli mütəfəkkirrimiz Əhməd bəy Ağaoğlu bu haqda yazırdı: “Müsəlmanlar ibtidai İslamda özlərini bəhri-mühiti-elm və fünuna atıb, elmi-təbiyyədə, riyazidə, nücumda və hikmətdə bu qədər kəşfiyyat və ixtiraat etdilər. Biz xurafatla məşğul olduqca mütərəqqi həməzadələr bizim əlimizdə olan elmi bizdən əks etdilər. Yavaş-yavaş hamı elmlərimizə sahib oldular. Şimdiki Avropa bu qədər tovfıq və səbqət verən elm tamamən İslam əlində idi. Lakin biz dəcəli-məcəllə məşğul olub bu elmi unutduq və biz unutduqca rəqiblər onları əxz edib təkamül etdilər, təkamül etdikcə güclənib bizə sahib oldular [1].

İslam mənəvi-əxlaqi sistemdir, ancaq özlərini dindar, mömün göstərməyə çalışanlar, hətta bəzi “din xadimləri”, “din adamları” adından istifadə edərək öz çirkin əməllərini ört basdır etmək üçün İslamı təhrif edir və onun milli-mənəvi dəyərlərə, milli ideologiyaya zidd formada təbliğ edirlər. Təəsüf ki, bu kimi problemlər günümüzdə də müşahidə edilməkdədir.

Onu da qeyd edək ki, İslam mədəniyyəti deyiləndə təkcə məscid və ibadət yerləri, dini ayinləri icra etmək başa düşülməməlidir. İslam mədəniyyəti insanın mənalı və faydalı ömür yaşamağı üçün həyat kodeksidir. Sevindirici haldır ki, bu gün qədim türk dəyərləri ilə birgə İslam mədəniyyəti də milli dəyərlərimizi formalaşdıran ən mühüm amillərdən biridir.

Minilliyin əvvəllərində İslam dinini, kütləvi şəkildə qəbul edən türklər ümummüsəlman mədəniyyətinin üzvi tərkib hissəsinə çevrilmiş, hətta bir neçə əsr bədii, elmi yaradıcılıqda, dövlət idarəçiliyində ana (türk) dilindən daha çox ərəb, fars dillərini işlətmiş və həmin dillərdə bütün müsəlman dünyasını heyratə gətirən (Əbu Nəsr əl-Fərabi ət-Türki, Mahmud Kaşqari, Xaqani, Nizami, Cəlaləddin Rumi və s.) kimi dahilər yetirmişlər [4].

Gözəl əxlaq, xoşxasiyyətlik, xeyirxahlıq, nəciblik, yüksək insani keyfiyyətlərə malik olmaq bizlərin yaşadığı ömür zərrələridir. Bu dəyərlər, əslində, bütün bəşəriyyətə çatdırılmalıdır. Ona görə ki, artıq Qərb cəmiyyətində birgə həyata əsaslanan vətəndaş nikahı üzərində qurulan ailə bəzən model kimi başqa xalqlara təqdim olunur. Lakin bu imitasiya nümunəvi ailə modeli ola bilməz. Bu, ənənəvi ailə dəyərlərinin tənəzzülü ilə bərabər, cəmiyyətin mədəni inkişaf səviyyəsini geri salmaqdan başqa bir şey deyildir. Buna görə də əmanət olaraq bizə gəlib çatan milli dəyərləri qoruyub saxlamalı və lazımı şəkildə gələcək nəsillərə ötürülməliyik.

Bu il həm də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə ölkəmizdə “İslam Həmrəyliyi İli” elan olunmuşdur. Çünki İslam həm də

həmrəylikdir. Həmrəylik isə özü bir mədəniyyətdir. Son illər ardıcıl olaraq ölkəmizdə mədəni və humanitar sahədə beynəlxalq forum və konfransların keçirilməsi, 2016-cı ilin “Multikulturalizm İli”, 2017-ci ilin “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsi belə deməyə əsas verir ki, bu gün Azərbaycan İslam mədəniyyətinin təbliğinə əsaslı töhfələrini verir.

Bu gün dünya xalqları mədəniyyətlərinin bir-birinə tanındılması, inkişafı, ölkələrarası mədəniyyət əlaqələrinin daha da gücləndirilməsi yönündə olduqca əhəmiyyətli layihələr hazırlanır və həyata keçirilir.

Alimlərin verdiyi məlumata görə son 50 il ərzində Yer kürəsinin əhalisi 137% artmışdı. Xristianlar arasında bu rəqəm 46 % təşkil edir müsəlmanlar arasında isə 235%. Onu da qeyd edim ki, təkcə ABŞ-da hər il 100 min insan islamı qəbul edir.

Bu gün İslam dövlətləri və ya müsəlman ölkələri deyərkən bunları üç qrupa ayıra bilərik. Birinci qrupa aid dövlətlərdə İslam rəsmi dövlət dinidir. Məsələn (İran, İraq, Səudiyyə Ərəbistanı, Əfqanıstan, Pakistan, İordaniya, Əlcəzahir, Mərakeş, BƏƏ və s.) Bu dövlətlər arasında da fərqlər mövcuddur. İranın dövlət idarəçiliyi şəriət qanunlarına bağlıdır. Səudiyyə Ərəbistanında dövlətçiliyin əsasını din təşkil etsədə dini liderlər dövləti idarə etmirlər. Bir sıra dünyəvi dövlətlərin parlamentlərində İslam partiyasının üzvlərinin üstünlük təşkil etməsi müşahidə olunur (Yəmən, İordaniya, Mərakeş). İkinci qrupa aid edilir - müsəlmanların dövlətdə çoxluq təşkil etməsi. Buraya aiddir bir sıra Avropa, Afrika və Yaxın Şərq ölkələri (Türkiyə, Albaniya, Şimali Kipr, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan, İndoneziya və s.). Üçüncü qrupa isə müsəlman əhalisi azlıq təşkil edən dövlətlərdir.

Müasir dövrdə müsəlman ölkələrini birləşdirən ən nüfuzlu beynəlxalq qurum İslam Konfransı Təşkilatıdır (İKT). Beynəlxalq aləmdə bu təşkilatı bəzən “müsəlman dünyasının BMT-si” də adlandırırlar. 1969-cu ildə təsis edilən və o vaxtdan dünya siyasətində xüsusi yer tutmağa başlayan bu dini birlik zəminli təşkilatın əsas məqsədi üzv dövlətlər arasında islami həmrəyliyi möhkəmləndirmək, elm, mədəniyyət, sosial-iqtisadi və digər mühüm sahələrdə əməkdaşlığa tərəfdar çıxmaqdır. Qurumun əsas prinsiplərindən biri də irqi ayrı-seçkiliyin, müstəmləkəçiliyin bütün formalarının ləğv olunmasına səy göstərmək, işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsi və toxunulmazlığının təmininə nail olmaq, İslam xalqlarının istiqlaliyyət uğrunda mübarizəsinə yardım etmək, üzv dövlətlərin digər ölkələrlə əməkdaşlığı üçün hər cür şərait yaratmaqdan ibarətdir. Hazırda 57 müsəlman ölkəsini birləşdirən bu nüfuzlu qurumun üzv dövlətlərindən biri də Azərbaycandır.

İslam ölkələri Elm, Təhsil və Mədəniyyət Təşkilatının təklifi ilə qəbul edilmiş bu qətnaməyə müvafiq olaraq “İslam Mədəniyyətinin Paytaxtları” statusunu hər il Ərəb, Asiya və Afrika regionlarını təmsil edən müsəlman şəhəri daşılmalıdır. Bildiyimiz kimi, bu fəxri missiyaya layiq görülmən və ilk İslam mədəniyyətinin paytaxtı dünya müsəlmanlarının ziyarətگاهی olan müqəddəs Kəbənin yerləşdiyi Məkkə şəhəri olmuşdur.

“İslam Mədəniyyətinin Paytaxtları” statusuna namizəd seçilən müsəlman şəhəri ilk növbədə öz ölkəsi və İslam dünyası səviyyəsində zəngin və qədim tarixə malik olmalı, elmin, ədəbiyyatın, incəsənətin inkişafına xüsusi töhfə verməlidir. Eyni zamanda mədəni-kütləvi tədbirləri təşkil edən xüsusi təsisatlara, elmi mərkəzlərə, müvafiq institutlara malik olmalı, İslam mədəniyyətinə və ümumilikdə dünya mədəniyyətinə töhfələri ilə seçilməlidir ki, bu göstəricilər də qətnamənin ilkin şərtlərindəndir.

Azərbaycan dövlətinin yüksək islami-əxlaqi dəyərlərə sahib bir ölkə olması və “İslam Mədəniyyətinin Paytaxtları” Proqramının bütün meyarlarına müvafiqliyi baxımından 2009-cu ildə paytaxt şəhərimiz Bakı “İslam mədəniyyətinin paytaxtı” seçilmiş, bu fəxri missiyanı şərəflə daşımış və uğurla başa çatdırmışdır. Müsəlmanların müqəddəs torpaları olan Məkkə və Qüds şəhərlərindən sonra, ilk dəfə Təkalhəliğin yayıldığı Naxçıvan torpağı da dünyada üçüncü müqəddəs torpaq olaraq qəbul edilmişdir. Hər iki şəhərimizin İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilməsi Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni irsinə İslam aləmində verilən yüksək qiymətin təzahürüdür. Azərbaycan dövləti vahid ölkədir ki, İslam dünyasının iki qədim tarixi şəhəri İslam mədəniyyətinin paytaxtı ehtiramına layiq görülmüşdür. Bu da müstəqil Azərbaycanımızın müsəlman dünyasındakı nüfuzundan xəbər verir.

Bu gün beynəlxalq aləmdə özünəməxsus yer tutan və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatında birləşən müsəlman ölkələri dünya əhalisinin təqribən 22 % təşkil edir. Bu göstəricinin 2050-ci illərdə 30% yaxınlaşacağı ehtimal olunur. Bu isə onu göstərir ki, İslam faktoru dünya siyasətində çox ciddi rol oynayır. Tarixən İslam dünyasının bir parçası, mədəni və dini mərkəzlərindən biri olan Azərbaycanın özünəməxsus xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, ölkəmiz müxtəlif məsələlərlə əlaqədar müsəlman dövlətləri arasındakı bu və ya digər problemlərdə münəf rolunu oynaya bilər. Bilirik ki, İslam dünyasında bəzi məsələlərlə əlaqədar ziddiyyətlər, fikir ayrılıqları var, ayrı-ayrı müsəlman ölkələri arasında da qarşıdurmalar mövcuddur. Bunlar bəzən təriqət, məzhəb fərqliliyi fonunda ortaya çıxır. Azərbaycan isə bütün müsəlman ölkələri ilə

eyni səviyyədə xoş və dostyana münasibətlərə malikdir. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan İslam dünyasında da özünün barışdırıcı, sülhpərvər mövqeyi ilə nümunədir.

Azərbaycan nümayiş etdirdi ki, İslam həmrəyliyi aid olduğu dini dəyərlərin, mədəniyyətin işığında birləşməklə yanaşı, həm də başqa dinlərə, mədəniyyətlərə hörmət deməkdir, onlardan görüb-götürüb özünü inkişaf etdirməkdir.

Azərbaycan fərqli sivilizasiyalar arasında tutduğu mövqeyin cəmiyyətimiz üçün təkcə coğrafi anlam daşımadığını bir daha təsdiqlədi. Qərb və Şərq arasındakı ziddiyyətlərin az da olsa ortadan qalxmasından ötrü körpü rolunu növbəti dəfə üzərinə götürdü və buna nail oldu. Azərbaycan bütün İslam ölkələrini bir araya gətirə bilməsi ilə, İslam aləmində qazandığı yüksək etimadla sübut etdi ki, xalqların, dövlətlərin, cəmiyyətlərin inamını qazanmağın yeganə meyarı səmimiyyətdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, İslam, müsəlman, mədəniyyət, dəyərlər, İslam təşkilatı.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. İrşad qəzeti. 1906. 153
2. Qabusnamə. B.Azərnəşr 1989.
3. Kərimli V. Türk dünyasının “Dədə Qorqudu” Əli bəy Hüseynzadə. AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun «İncəsənət və Mədəniyyət problemləri» Beynəlxalq elmi jurnal № 1(51) buraxılış, Bakı, 2015. S.14
4. Orucov H. Azərbaycanda din: ən qədim dövrdən bu günədək. Bakı: “CBS Polygraphicproduction”, 2012

Вугар Керимли (Азербайджан)

Исламская культура в Азербайджане: культурологический подход

В данной статье освещена работа, проделанная в направлении обеспечения свободы вероисповедания и регулирования отношений между государством и религией в Азербайджане. В статье говорится о положительной роли Азербайджана в современном мире, где свободно и независимо проживают не только мусульмане, но и представители других религий. Также в статье широко повествуется об азербайджанской парадигме исламской солидарности.

Ключевые слова: Азербайджан, Ислам, мусульманская культура, ценности, исламская организация.

Vugar Kerimli (Azerbaijan)

Islamic culture in Azerbaijan: cultural approach

In the paper is highlighted the work done in the direction of ensuring freedom of religion and regulation of relationship between the state and religion in Azerbaijan. The paper talks about the positive role of Azerbaijan in the modern world, where not only Muslims but also representatives of other religions live freely and independently. Also in the paper is widely narrated about the Azerbaijani paradigm of Islamic solidarity.

Key words: Azerbaijan, Islam, Muslim culture, valuable, Islamic organization.